

یکی از ترکیباتی که در طب سنتی ایران کاربرد فراوانی دارد، ایارج یا ايارجات می‌باشد.

تاریخچه

ایارج یا اياره به معنی داروی مسهل است. اعتقاد بر این بوده که تفسیر آن از حضرت حق می‌باشد و کسی نمی‌داند که اولین بار این ترکیب چگونه بوجود آمده، به این علت اعتقاد داشتند، این ترکیب کار خدایی است. علت نام ایارج این است که چون خواص مسهلی این دارو به جرم آن (دارچین، زنجبیل، سلیخه، زعفران) نمی‌باشد بلکه به قوت آن است از این رو آن فعل را کاری خدایی دانسته و مصرف این دارو طبیعت و اخلاط را در تسخیر خود در می‌آورد. اولین معجون ایارج به اعتقاد صاحب ذخیره و قانون، روفس می‌باشد ولی عقیلی خراسانی صاحب کتاب قرابادین کبیر ارکاغانیس را بعنوان اولین فرد می‌شناسد. این ترکیب در طول سالیان با آزمون و خطا مفرداتی به آن افزوده و گاه‌گاسته شده است. در گذشته طبیبان از تجویز داروی ترکیبی برای مسهل امتناع می‌کردند و به خربق و حنظل بسنده می‌کردند و برای دفع ضرر آن مجبور بودند مصلحات و بدرقه کنند و پادزهرها را به آن بیافزایند با آمدن ایارج کار آنها آسان گردید. یکی از محاسن ایارج در این است که این دارو به مرور عمل مسهلی را انجام می‌دهد. مثلاً اگر امروز دارو مصرف شود روز دیگر شروع به عمل نموده و سمومات را از اعماق بدن آرام آرام بیرون می‌کشد. ايارجات گوناگونند، برای مثال ایارج افیمونی، روفس، فیکرا، لورغایا، ارکاغانیس، جالینوس، سقراط، و بسیاری ایارج دیگر و علت این فزونی اسم این است که هر گاه شخصی به ایارج چیزی افزوده و کاسته نام خود را بر آن نهاده است.

ایارج فیکرا

از ايارجات مشهور ایارج فیکرا می‌باشد، از این رو به ترکیب این ایارج اشاره می‌شود. فیکرا به لغت یونانی به معنی تلخ (مر) است و تلخی آن است که به سطح زبان نفوذ می‌کند و سطح زبان را خشن می‌نماید. ایارج فیکرا را از این جهت نام فیکرا بر آن نهاده‌اند، چون نام دیگر صبر زرد فیکرا می‌باشد و به این ایارج، ایارج صغار نیز می‌گویند که از ابدعات سقراط می‌باشد. از دید حکما این دارو برای

امراض سر خصوصاً امراضی که از بخارات باشد نافع است. براساس اعتقاد حکما بخارات معده به سمت بالا حرکت نموده و باعث مشکلاتی در سری می‌گردد. ایارج فیکرا باعث پاک شدن معده از اخلاط نا صالح شده و اندام‌هایی را که غذا به آن داخل می‌شوند پاک می‌کند و به این روش ماده بیماری را از رأس به پایین میل داده و به صورت بلغم اخراج می‌نماید. اسهال ایارج کم است و پس از خوردن دارو بلافاصله اسهال واقع نمی‌شود. ایارج مواد زاید را از اعماق بدن آرام آرام جذب نموده و دفع می‌نماید. در اثر مصرف این دارو کسانی که دچار سنگینی گوش، زبان و استرخا و (مستی) مثانه می‌باشند و افرادی که دارای درد مفاصل و قولنج می‌باشند آرام آرام منفعت می‌برند.

قوت ایارج تا ۲ سال و گاه‌ا تا چهار سال باقیست.

قابل ذکر است که در ابتدا حکما ترس داشتند که داروی غیر جوشانده بدهند اما با آمدن ایارج این ترس برطرف شد و به صورت حب و قرص نیز دارو تجویز گردید. باز هم به اعتقاد ابن سینا بهتر است دارو کمتر به صورت قرص و حب داده شود چون بدن به آن عادت می‌نماید. به قول اسحق ایارج فیکرا برای کلیه مضر است و مصلح آن عذاب می‌باشد. ایارج فیکرا را افراد متفاوتی ساخته‌اند. شیخ الرئیس در کتاب قانون اجزاء ایارج فیکرا را مصطکی، دارچین، زعفران، اسارون، سنبل الطیب، حب بلسان، عود بلسان، سلیخه به مقدار مساوی و از هر کدام ابتدا مواد را جداگانه نرم کرده و دو برابر وزن آنها صبر زرد که قبلاً پودر شده داخل نموده همه را در یکجا مخلوط نموده همراه آب غسل و نیم گرم و یا مطبوخ افیتون به مقدار ۱۰ گرم میل شود. شیخ الرئیس مزاج این دارو را گرم و خشک در آخر درجه دوم ذکر نموده اند و اصل و قائم این دارو صبر زرد می‌باشد.

هر یک از اجزای ایارج دارای علتی در این ترکیب می‌باشند که بر ترکیبات ایارج فیکرا اشاره می‌شود. دارچین به علت خاصیت لطافت بدرقه کننده دارو است و بعلت فوایدی که دارچین برای احشا و معده داشته و مصلح صبر زرد می‌باشد. مصطکی باعث حفظ قوت های بدن می‌شود. سلیخه قوت های بدن را حفظ می‌کند. زعفران مواد را نضج داده و قلب را تقویت

می‌نماید. قابل ذکر است که زعفران باعث بروز صداع (سر درد) می‌شود پس افرادی که در اثر مصرف زعفران دچار سردرد و حساسیت می‌شوند زعفران را از این نسخه بایستی حذف نمایند یا به مقدار بسیار کم بریزند. سید اسماعیل جرجانی کاتب ذخیره خوارزمشاهی در کسانی که دچار حساسیت زعفران و در پی مصرف آن دچار سردرد می‌شوند توصیه نموده زعفران کمتر شده و یا با حذف آن گل سرخ به جای آن جایگزین شود. یعنی از بدل زعفران استفاده شود و معتقد است در کسانی که دچار دل آشوبه و تهوع (غثیان - قی) هستند فقط گل سرخ مصرف شود.

صبر زرد (Aloe Vera) جاذب سموم از اعماق بدن و دافع آنهاست.

اسارون جهت جذب رطوبات و تقویت احشاء بکار می‌رود و در نبود اسارون می‌توان بدل آن یعنی کبابه چینی را استفاده نمود. زیرا کبابه چینی مقوی احشاء است.

حب بلسان برای تقویت معده مفید است.

زنجبیل: پادزهر داروها می‌باشد.

فقاخ اذخر راجعت جلوگیری از اسهال غنچه گل سرخ و رفع نفخ معده زمانی که حرارت معده زیاد می‌باشد، توصیه می‌نمایند.

روش ساخت

برخی از اطباء با غسل آن را ساخته‌اند و برخی بدون اینکه آنها را معجون کنند به صورت خشک با افیون و آب و غسل بکار می‌برند.

منابع و مآخذ

قرابادین کبیر - عقیل خراسانی
قانون در طب - بوعلی سینا
ذخیره خوارزمشاهی - سید اسماعیل جرجانی
لغت نامه دهخدا

ایارج

داروسازی در طب سنتی ایران

محمد هادی عطار نژاد . عطار